

Козинець О.Г., к.і.н., доцент, зав. кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права юридичного факультету ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ

ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ РЕФОРМ СЕРВІЯ ТУЛІЯ

Стародавній Рим – найбільша та наймогутніша держава Стародавнього світу. Але таким Рим став не одразу. Протягом багатьох століть він йшов до своєї могутності та слави і важливим кроком на цьому шляху були реформи шостого царя Риму Сервія Тулія (VI ст. до н.е.). Ця реформа проводилась як військова, але набула більшого значення, оскільки було розподілено населення за територіальною ознакою, поклавши початок руйнації родових зв'язків і розбудові держави.

Метою дослідження є характеристика реформ Сервія Тулія та аналіз їх наслідків для розвитку держави у Стародавньому Римі.

На час правління Сервія Тулія припадає період, коли починають об'єднуватися окремі родові колективи з військовою або іншою метою. Класичним прикладом такого синойкізму було і виникнення самого Риму із поселень на римських пагорбах [2, с. 152]. Але, стару родову римську общину розхитувала безперервна і дедалі гостріша боротьба плебеїв з патриціями. Плебеї, які на той час становили основну масу трудового населення, завдяки військовій виучці, озброєнню становили серйозну силу. До того ж серед них було чимало заможних людей, впливових сімей, не менш давніх, з родинними традиціями і бойовими заслугами, ніж патриціанські. У плебеїв зосереджувалась майже вся римська торгівля, ремесла. Постійні конфлікти з приводу політичного безправ'я плебеїв, неможливість користуватися привілеями воєнної демократії (хоча й вони несли тягар повинностей і військової служби) нерідко призводили майже до громадянської війни. Були випадки, коли плебеї відмовлялися вступати у бій з ворогом і на знак протесту проти несправедливості стосовно них покидали межі Риму разом зі своїми сім'ями. Назрівав соціальний конфлікт.

Вирішальний удар родовій організації і привілейованості патриціїв завдав Сервій Туллій. Його реформи за змістом і значенням можна прирівняти до реформ Солона і Клісфена в Афінах. Отже (і це найголовніше в його реформах), усе чоловіче вільне населення Риму – патриціїв і плебеїв – він розділив за майновим цензом на п'ять розрядів. При цьому до уваги бралось не будь-яке майно, а земля.

Відповідно до цієї класифікації поділяли обов'язки військової служби, рід військ і вид озброєння, а також, що дуже важливо, політичні права. Плебеї фактично були прирівняні до патриціїв, за ними визнавали майже повні політичні права: право брати участь у Народних зборах, голосувати, займати виборні посади, брати участь у розподілі державних і захоплених земель, рабів та ін. Отже, правове становище людини в суспільстві стало визначатися не за походженням чи знатністю, а за майновими ознаками, зокрема землею [5, с. 169].

За реформаю Сервія Тулія все населення Риму – було розділено за майновим цензом на 5 розрядів, кожен із яких був зобов'язаний виставити певну кількість військових підрозділів – центурій (сотень) і мати певний вид озброєння. За тих часів воїни озброювались власним коштом. Перший розряд, наприклад, повинен був мати повне озброєння: шолом, круглий щит, поножі, панцир (усе з бронзи), меч і спис. Другий розряд – все те ж, окрім панцира; третій – те, що перший, окрім панцира і поножей. Четвертий – мав на озброєнні лише списи і дротики; п'ятий – луки і пращі. Воїнів у кожній центурії поділяли на дві частини: 1) молодшу від 17 до 45 років, яка призначалась для бойових походів; 2) старшу від 46 до 60 років, котрі виконували гарнізонну службу.

Крім цих центурій, були ще 18 центурій вершників із найбагатших римлян, із цензом понад 100 тис. асів (з них шість виключно патриціанських); а також п'ять неозброєних центурій: дві – ремісників, дві – музикантів і одна з незаможних, яких називали пролетарями. Таким чином, всього було 193 центурії [5, с. 170].

З часом складене з центурій військо стало брати участь у вирішенні питань, пов'язаних не тільки з війною і військовою справою. Поступово до центуріатних зборів переходило вирішення справ, якими раніше відали збори римських патриціїв по куріях. За традицією, центурії збиралися за межами міста, а куріатні збори проводилися в місті. Там і виник новий вид народних зборів, в яких були представлені і патриції, і плебеї – центуріатні збори.

Всього налічувалось 193 центурії, що були не тільки військовими, а й політичними одиницями. Сходячись на збори, громадяни відтепер шикувалися за центуріями. Кожна центурія мала один голос, який подавав командир центурії – центуріон. Першими голосували вершники, потім громадяни I розряду тощо. Вони разом мали 98 центурій, тобто забезпечену більшість голосів у Народних зборах. У разі однотайності голосування цих центурій інших уже не треба було запрошувати до голосування. В разі розбіжностей голосів вершників і представників I розряду, запрошували до голосування II розряд і т. д. Як пише римський історик Тіт Лівій, до участі в голосуванні останніх розрядів справа майже ніколи не доходила. Центуріатні збори незабаром стали основними в суспільстві.

Сервій Туллій розпорядився також провести, не відкладаючи, перепис населення, розподіливши його за розрядами. За свідченням Тіта Лівія, було переписано 80 тис. громадян. Тим, хто ухилився від перепису, згідно із законом, загрожували рабство або смерть.

Друга частина реформи Сервія Туллія полягала в тому, що він чітко визначив межі поселення римського народу, поділивши їх на територіальні одиниці – триби, які не мали нічого спільного, з колишніми трьома племінними трибами. Цих триб спочатку було створено 20 або 21, з них – 4 міські та 16 (або 17) сільських. До

територіальної триби зачисляли всіх римських громадян, які мешкали в даному окрузі. Триби проводили свої Народні збори. У трибах здійснювався набір війська і стягували податок на військові цілі.

Верховне командування в армії здійснював орган патриціанської знаті – сенат. Сенат відіграв величезну роль в оголошенні війни і в усіх справах, пов'язаних із веденням воєн, розподіляв командування між магістратами, нагороджував полководців, виділяв кошти на ведення війни.

Магістри отримували верховне командування від центуриатних коміцій (претори, консули) або від сенату (диктатори). Вони становили інститут верховного командування.

Всі головні римські магістри, згідно реформи Сервія Тулія, були пов'язані з військовим відомством: квестори віддали військовими витратами; цензори, проводячи ценз, визначали військову і податкову повинність громадян [1, с. 105].

Офіцери ділилися на вищих і нижчих. Нижчі офіцери були, за вказівкою Сервія Тулія, командирами центурій. Вони висувалися на цю посаду з простих легіонерів і, як правило, не досягали більш високих посад. Вище офіцерство складали військові трибуни, легати, квестори і начальники кінноти. Військові трибуни належали до сенатського стану або стану вершників і зазвичай починали цією службою свою політичну кар'єру. У кожному легіоні було по шість трибунів. Легати, безпосередні помічники головнокомандуючого, призначалися сенатом і самі були сенаторами. Вони командували легіонами.

Військовозобов'язаними вважалися громадяни у віці від 17 до 60 років, які відповідають вимогам майнового цензу. Звільнялися від військової повинності піхотинці, котрі служили не менше 16-20 років (учасники – 16-20 походів), і вершники, котрі прослужили не менше 10 років [3, с. 265].

Особи, які володіли землею, але були непридатні до військової служби, замість військової повинності платили гроші на утримання коней вершників. Набір здійснювався для кожної військової компанії.

У період реформи Сервія Тулія армія «брала» на себе виконання цілого ряду найважливіших функцій, внутрішніх, зовнішніх, економічних: постачання господарства рабами і матеріальними цінностями. Розростання магістратур відбувалося внаслідок завоювань. Таким чином, ускладнення державного апарату значною мірою було зумовлено військовим чинником.

Таким чином, важливе значення реформи Сервія Тулія полягало в тому, що вона заклала основи нової організації римського суспільства не тільки за родовою, а й за майновою і територіальною ознаками [4, с. 233].

Тим не менш, родовий лад ще не був знищений остаточно. Центуриатні збори витіснили родову організацію. Це відбувалося в запеклій боротьбі плебеїв з патриціями, яка особливо загострювалася після повалення останнього рекса Тарквінія Гордого.

У всьому процесі утворення римської держави значне місце займають війни, військова організація населення.

Створенням Сервієм Тулієм нового ополчення, який змінив родові дружини, послужило руйнування давнього патріархального ладу і оформленню нових порядків, які носять політичний характер. Усунувши родоплемінний розподіл населення і розділивши все суспільство, включаючи плебеїв, на майнові розряди, Сервій Тулій позбавив майже будь-якого значення родову знать і родову організацію. Разом із тим його реформа стала основою для створення римської армії в формі рабовласницької поліції. Військо складалося тепер тільки з заможних громадян, озброєння та характер військової служби яких залежав від величини майна.

В VI-V ст. до н.е. майнова різниця в Римі знайшла відображення в його військовій організації. Участь того чи іншого громадянина в захисті общинної власності і в спільному розпорядженні нею залежало від величини земельної ділянки. На даному етапі публічна влада зосередилася в руках військовозобов'язаних громадян.

Таким чином, реформа Сервія Тулія проводилася як військова реформа, однак її соціальні наслідки вийшли далеко за межі військової справи, надавши вирішальне значення в створенні давньоримської державності.

Вона заклала основи нової організації римського суспільства не за родовою, а за майновою і територіальною ознакою. Підсумком станової боротьби плебеїв з патриціями було те, що родовий лад був підірваний поділом на класи і замінений державною організацією, а плебеї вийшли зі свого ізольованого положення по відношенню до римської громади.

Для створення та утвердження держави в Римі велике значення мав поділ населення згідно реформі Сервія Тулія за територіальними округами – трибами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузищин В.И. История Древнего Рима. – М.: Высш школа, 2000. – 391 с.
2. Немировский А.И. История раннего Рима и Италии. Возникновение классового общества и государства. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1962. – 302 с.
3. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права: Учебник в 2-х т. – М.: ТОН – Остожье, 2000. – Т. 1. – 528 с.
4. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. – Львів: Вид-во «Світ», 2001. – 384 с.
5. Ткаченко В.В. Лекції з історії розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій та давньоримській цивілізаціях. – К: МАУП, 2005. – 384 с.